

Elifnur YILDIZ YALÇINDAĞ

Öğr. Gör. Dr. Kırklareli Üniversitesi, Rektörlük/TÖMER, Kırklareli/Türkiye
(elifnuryldz023@gmail.com) <https://orcid.org/0000-0003-3463-2500>

ÜSKÜP TÜRK AĞIZLARINDA CÜMLE BİLGİSİ^{*1}

Özet

Kuzey Makedonya'nın başkenti olan Üsküp, farklı etnik grupların yaşadığı bir bölgede bulunmaktadır. Üsküp'te Türkler, Slav dillerini konuşan (yetişkin) Türk toplulukları, Makedonlar, Arnavutlar, Çingeneler, Ulahlar vb. etnik gruplar yaşamaktadır. Söz konusu etnik grupların konuştuğu diller, Türkçeden etkilendiği gibi Üsküp Türk Ağızları da Makedonca, Sırpça ve Arnavutçadan ses ve şekil bilgisiyle söz dizimi açısından yoğun bir şekilde etkilenmiştir. Özellikle Balkan Savaşlarından sonra söz konusu etki daha da artmıştır. Çeşitli zorluklar neticesinde meydana gelen göçler sebebiyle bölgede yaşayan Türkler azınlık hâline gelmiştir. Türkçeyi konuşan halkın azınlık olması sebebiyle Türkçe eğitim ve öğretim hakları ellerinden alınmıştır. Azınlık durumunda olan Türk halkı 8. sınıftan sonraki eğitimini Makedonca, Arnavutça, Sırpça eğitim veren okullarda tamamlamıştır. Böylece Türkçenin yanında Makedonca, Sırpça ya da Arnavutça dillerinin en az birini ya da ikisini öğrenmiştir. Bunun neticesinde iki veya çok dillilik meydana gelmiştir. Söz konusu durum da Üsküp Türk Ağızlarını, Balkan dillerine yaklaştırırken, ölçünlü Türkçeyle Anadolu Ağızlarından uzaklaştırmaktadır. Makalemizde Üsküp Türk Ağızları cümle bilgisi yönünden ele alınıp örnekler üzerinden detaylı bir inceleme yapılmıştır. Ayrıca Üsküp Türk Ağızlarının ölçünlü Türkçeden farklı olarak Makedonca, Arnavutça ve Sırpçadan etkilendiği söz dizimi unsurlarından bahsedilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Üsküp Türk Ağızları, Söz Dizimi, Makedonca, Arnavutça, Sırpça

* Geliş Tarihi: 31 Ağustos 2022 – Kabul Tarihi: 20 Eylül 2022

Date of Arrival: 31 August 2022 – Date of Acceptance: 20 September 2022

Келген күні: 31 тамыз 2022 ж. – Қабылданған күні: 20 қыркүйек 2022 ж.

Поступило в редакцию: 31 августа 2022 г. – Принято в номер: 20 сентябрь 2022 г.

¹Makalemiz, 27.01.2022 tarihinde savunmuş olduğumuz Üsküp Merkez ve Çevresi Türk Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük) isimli çalışmamızdan istifade edilerek üretilmiştir.

Elifnur YILDIZ YALÇINDAĞ

Lecturer Dr. Kırklareli University, Rectorate/TÖMER, Kırklareli/Turkey
(elifnuryldz023@gmail.com) <https://orcid.org/0000-0003-3463-2500>

SYNTAX IN SKOPJE TURKISH DIALECTS¹

Abstract

Skopje, the capital of North Macedonia, is located in a region where different ethnic groups live. In Skopje, Macedonians, Albanians, Gypsies, Vlachs, Turks and Turkish communities whose adults speak Slavic languages live. The languages spoken by these ethnic groups were influenced by Turkish, and Skopje Turkish Dialects were heavily influenced by Macedonian, Serbian and Albanian in terms of phonetics and morphology, as well as syntax. Especially after the Balkan Wars, the mentioned effect increased even more. Due to the migrations that occurred as a result of various difficulties, the Turks living in the region became a minority. Due to the minority of the Turkish-speaking people, their Turkish education and training rights were taken away from them. Turkish people, who are a minority in the region, completed their education after the 8th grade in schools that provide education in Macedonian, Albanian and Serbian. Thus, besides Turkish, they learned at least one or more languages like Macedonian, Serbian or Albanian. As a result, bilingualism or multilingualism has emerged. In this case, while bringing Skopje Turkish Dialects closer to Balkan languages, it moves them away from Anatolian Dialects with standard Turkish. Skopje Turkish Dialects were handled in terms of syntax and a detailed analysis was made through examples. In addition, syntax elements that Skopje Turkish Dialects are influenced by Macedonian, Albanian and Serbian, unlike standard Turkish, are mentioned.

Keywords: Skopje Turkish Dialects, Syntax, Macedonian, Albanian, Serbian

Giriş

Balkanlarda Türk varlığı, Hun Türklerinin 4. yüzyılda bölgeye gelmesiyle başlamıştır. Hun Türklerinin varlığından sonra Balkanlara Avarlar, Peçenekler, Bulgarlar, Kıpçaklar yerleşmiş, bunun neticesinde bölgedeki Türk dili, kültürü, gelenek-görenekleri, sosyal yapısı vd. unsurların tohumları atılmıştır [1, s. 4]. Osmanlı Devleti'nin 14. yüzyıldan itibaren söz konusu bölgede hâkimiyet kurmasıyla Anadolu coğrafyasından gelen Türkler, Balkan coğrafyasına yerleştirilmiştir. Hun Türklerinin

¹Our article was produced by making use of our study named Skopje Center and Surrounding Turkish Dialects (Review-Texts-Dictionary), which we defended on 27.01.2022.

bölgeye gelmesiyle filizlenen Türk dili ve kültürü Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetiyle de burada yer edinmiş, etkinliğini bölgedeki diğer etnik grupların üzerinde de yoğun bir şekilde arttırmıştır.

Osmanlı Devleti'nin Balkan coğrafyasındaki egemenliğiyle birlikte bölgede iskân politikası uygulanmıştır. İskân politikası neticesinde Anadolu'da yaşayan Türkler, Balkanlarda farklı farklı bölgelere yerleştirilmiş, bölgede Türk kültürü, dili, dinî yaşam ve mimarisini yansıtmak amacıyla birçok imar gerçekleştirilmiştir. Özellikle Türk dilinin yaygınlaşması için birçok medrese açılmıştır [2, s. 291]. Bu süreçte Türk dili ve kültürü bölgede etkin hâle gelmiştir. Balkanlarda Arnavut, Sırp, Makedon vb. etnik grupların Türk diliyle aynı ortamda varlığını sürdürmesi iki veya üç dilliliği beraberinde getirmiştir. Arnavutça, Sırpça, Makedonca, Bulgarca vb. diller Türkçeden büyük oranda etkilenirken, Türkçe de bahsi geçen dillerden ses ve şekil bilgisiyle söz dizimi açısından etkilenmiştir.

Sırp, Makedon ve Arnavut dillerinin Batı Rumeli Ağızlarına etkisi, Osmanlı İmparatorluğu'nun 20. yüzyılın başında Balkanlardan çekilmesiyle artmıştır. Türkçe, resmî işlemlerden başlayarak sosyal ve kültürel hayatın içinde yerini büyük oranda Sırpça, Makedonca ve Arnavutçaya bırakmıştır [3, s. 467]. Türkçe Balkanlarda 1912'den bugüne dek bölge dillerinin etkisi altında gelişimini ve değişimini devam ettirmektedir.

Türkçenin bölgede zamanla etkisini kaybetmesinin bir diğer sebebi, Balkan Savaşlarından itibaren günümüze kadar dalga dalga gerçekleşen göçlerdir. Bölgede Müslüman halka, özellikle de Türklere yapılan baskı sebebiyle Türkiye'ye akın akın göçler yapılmıştır [4, s. 151–184]. Batı Rumeli bölgesinde azınlık olarak kalan Türk halkı dil, din, ekonomik, eğitim, siyasî, sosyal haklar vb. yönlerden birçok mağduriyet yaşamıştır. Bu bölgede yaşayan halkın Türkçe eğitim hakları elinden alınmış; Arnavutça, Makedonca, Sırpça eğitim veren okullara gitmesi mecburi hâle getirilmiştir [5, s. 39–52]. Söz konusu okullarda eğitim alan Türk halkı, Türkçenin yanında Makedonca, Arnavutça ve Sırpçayı da öğrenmek zorunda kalmıştır. Böylece bölgede iki veya çok dillilik meydana gelmiştir. Bölgede Türkçe konuşan halk zamanla, Arnavutça, Makedonca ve Sırpçadan etkilenmiştir. Üsküp Türk Ağızlarının ses ve şekil bilgisiyle söz diziminde bu etki kendini göstermektedir. Söz konusu durum; bahsi geçen ağızları, Balkan dillerine yaklaştıran, ölçünlü Türkçeyle Anadolu ağızlarından uzaklaştırmaktadır.

Batı Rumeli Ağızları grubunda yer alan Üsküp Türk Ağızları, farklı etnik grupların yoğun olarak bulunduğu bir bölge içerisinde konuşulmaktadır. Bu etnik olarak farklılık gösteren grupların içerisinde Makedon, Türk, Arnavut, Slav dillerini konuşan (yetişkin) Türk toplulukları, Sırp, Boşnak, Çingene, Ulah vd. bulunmaktadır. Söz konusu diller, Türkçeden etkilendiği gibi Üsküp Türk Ağızları da özellikle Makedonca, Sırpça ve Arnavutçanın etkisi altında kalmıştır. Bahsi geçen etki ses bilgisi, şekil bilgisi ve özellikle de söz diziminde kendini göstermektedir.

Üsküp Türk Ağızlarının söz konusu Hint-Avrupa dilleriyle etkileşim içine girmesi neticesinde söz diziminde meydana gelen en büyük değişiklik, ölçünlü Türkçedeki kurallı cümle yapısı yerine, devrik cümle kullanımının büyük oranda tercih edilmesidir.

Türkçe; Arnavutça veya bölgedeki Slav dillerinin cümle yapısına uygun, konuşabilmeye elverişli bir cümle yapısına sahiptir. Türkçede cümle unsurlarının kolayca farklı yerlere taşınabilmesi ve söz konusu cümleler kurulduğunda anlam kaybının hissedilmemesi veya anlama konusunda ciddi bir problemin ortaya çıkmaması, bölge ağızlarında devrik cümlelerin yaygın bir şekilde kullanılmasını sağlamıştır. Türk dışı etnik gruplar Türkçe üzerinde meydana getirdikleri bu farklı kullanım, zamanla Türkler tarafından da benimsenmiş ve Rumeli ağızlarında hissedilir oranda bir devrik cümle hâkimiyeti ortaya çıkmıştır. Günümüz Türkçesinde 1980'lere kadar etkili bir moda olarak edebiyatımıza hâkim olan devrik cümle yüzyılın başında Rumeli'den göçenlerin başlattığı bir ifade tarzı olarak karşımıza çıkmıştır [6, s. 55]. Yüklemin cümle başına veya ortasına kaydırıldığı, ölçünlü Türkçe ile Anadolu ağızlarıyla mukayese edilemeyecek derecede fazla olan devrik cümleleri, Doğu Trakya'dan başlayarak Bulgaristan, Yunanistan, Makedonya ve Kosova olmak üzere bütün Rumeli Türk ağızlarında yoğun olarak görmekteyiz [7, s. 245].

Makalemizde, 27.01.2022 tarihinde savunmuş olduğumuz Üsküp Merkez ve Çevresi Türk Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük) isimli doktora tezi çalışmamızdan istifade ederek Üsküp Türk Ağızlarının cümle bilgisi; yapılarına göre, yüklem türüne ve anlamına göre cümleler, soru cümlesi ve yüklem yerine göre cümleler başlıkları altında ele alınmış ve örnekler üzerinden detaylı bir inceleme yapılmıştır. Sonrasında Üsküp Türk Ağızlarının ölçünlü Türkçeden farklı olarak Makedonca, Arnavutça ve

Sırpçadan etkilendiği bazı söz dizimi unsurlarından bahsedilmiştir ve söz konusu tezden örnekler alınarak konunun içeriği tanıklanmıştır. Bahsi geçen söz dizimi unsurlarının tespit edildiği örnekler Makedonca ve Arnavutçadaki karşılıklarıyla verilmiştir. Böylece Üsküp Türk Ağızlarının söz diziminde temas neticesinde meydana gelen değişimler her iki dilde de tanıklanmıştır. Sonuç bölümünde özellikle Üsküp Türk Ağızlarının Hint-Avrupa dillerinden etkilendiği söz dizimi unsurları vurgulanmıştır. Makalemizin amacı Üsküp Türk Ağızlarının cümle bilgisi özelliklerini açıklamalarla ve örneklerle birlikte ortaya koymak, söz konusu ağızların ölçünlü Türkçeden ayrılan yönlerini sebepleriyle birlikte ifade etmektir. Böylece Arnavutça ve Slav dillerinin Batı Rumeli Ağızlarından olan Üsküp Türk Ağızlarının söz dizimine olan etkisi gözler önüne serilecektir.

Üsküp Türk Ağızlarında Cümle Bilgisi

Üsküp Türk Ağızları söz dizimi açısından Sırpça, Makedonca ve Arnavutça dillerinin etkisi altına girmiştir. Bunun neticesinde söz konusu ağızlarda ölçünlü Türkçeden ayrılan bazı kullanımlar meydana gelmiştir. Bu farklılıkların en çok göze çarpanı devrik cümle meselesidir. Ölçünlü Türkçede özne+tümleç+yüklem dizilimi söz konusuyken; Üsküp Türk Ağızlarında genellikle özne+yüklem+tümleç dizilimi söz konusudur. Bunun yanında ölçünlü Türkçede yan cümleleri meydana getiren filimsiler kullanırken, Üsküp Türk ağızlarında filimsilerin yerine sıklıkla zarflar ve edatlar kullanılmaktadır.

1. Yapılarına Göre Cümleler

Yapılarına göre cümleler, yüklemının bir ya da birden fazla olmasıyla birbirinden ayrılmaktadır. Yapılarına göre cümleler yüklem sayısına göre basit ve birleşik cümle olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

1.1.Basit Cümle

Basit cümle, bünyesinde isim ya da fiil soylu tek yüklem bulunduran cümlelerdir. Basit cümle, söz ve söz öbekleriyle meydana gelmektedir. Basit cümle içerisinde yüklem dışında birçok söz ve söz öbeği barındırabilir. Cümlede tek yüklem varsa bahsi geçen söz ve söz öbeklerinin sayısı önemli değildir. Bu cümleler yine de basit cümlelerdir [8, s. 230]. Batı Rumeli Ağızlarından biri olan Üsküp Türk Ağızlarında basit cümleler, birleşik

cümlelere göre daha az görülmektedir. Üsküp Türk Ağzlarında tespit edilen basit cümle örnekleri aşağıda verilmiştir.

şimdi kınaç oliylar gençlar “Şimdi gençler seviniyorlar.” VII-136 [9].

ben sekiz yaş getirmiş baba bizi burda gitmek için türkiyeye “Ben sekiz yaşındayken babam Türkiye’ye gitmek için bizi buraya getirmiş.” XI-5

yannız o zamanlar otuz sekiz sene önce yok jdi “Yalnız o zamanlar, otuz sekiz sene önce yoktu.” XXII-42

büle değirmenimim var jmiştir evde “Evde böyle değirmenimiz varmış.” XXXV-141

çok dā peşin dā güzel jdi. “Önceden çok daha güzeldi.” XXXVIII-15

bezleri, eşyasi kırk güne kadar birağılmasın iç dışarda “Bezleri, eşyaları kırk güne kadar hiç dışarıda bırakılmasın” XLIV-65

1.2. Birleşik Cümle

Birleşik cümle, bünyesinde birden fazla yüklem bulundurmaktadır. Birleşik cümleler, bir ana cümle ve bu ana cümleyi tamamlayan yardımcı cümle veya cümlelerden meydana gelmektedir. Bahsi geçen cümle, birden fazla basit cümleyle kurulmaktadır. Söz konusu cümlelerde yardımcı cümleler, ana cümlelerin öznesi, nesnesi veya zarfı olarak görevlendirilmektedir [10, s. 513]. Üsküp Türk Ağzlarında birleşik cümleleri meydana getiren yardımcı cümleler yerine birçok kural dışı unsur kullanılmaktadır. Cümleler birbirine çoğunlukla edatlarla bağlanmaktadır. Bununla birlikte Türkçede çok kullanılmayan söz öbekleriyle kurulan bağlı cümleler Üsküp Türk Ağzlarında sıklıkla görülmektedir. Söz konusu kullanımlar Arnavutça ve Slav dillerindeki cümle oluşumunun etkisiyle meydana gelmektedir.

1.2.1. Şartlı Birleşik Cümle

Şartlı birleşik cümlede şart cümlesi genellikle ana cümle yüklemine zarfı olarak kullanılmaktadır ve cümlenin başında ya da içinde bulunur [10, s. 514]. Üsküp Türk Ağzlarında şartlı birleşik cümle kullanımı yaygın değildir.

koysaydım cebime ben hayatımı torunlarım da yaşayacaktı çok
“Cebime koysaydım ben de hayatımı yaşayacaktım torunlarım da
hayatlarını çok yaşayacaktı.” II-503

üyle şeylerde karşı durursa tabi devlet zeval verir “Öyle şeylerde
karşı durursa devlet yok olur.” VI-29

1.2.2. Ki’li Birleşik Cümle

Ki’li birleşik cümle, Türkçenin söz dizimi yapısına aykırı olan bir
kullanımdır. Bu cümlelerde yardımcı cümle, ana cümleden sonra
gelmektedir. Bahsi geçen kullanım Türkçeye komşu dillerden geçmiştir.
Eski Türkçede “kim” soru zamirinin, bağlama zamiri işlevinde de
kullanıldığı tarihî metinlerde görülmektedir. Günümüz Türkiye Türkçesinde
“ki” bağlama edatı biçiminde kullanılmaktadır. Üsküp Türk Ağzlarında
ki’li birleşik cümle örnekleri sıklıkla görülmektedir.

oni biliym **ki** çocuğunu aldılar “Onu biliyorum ki çocuğunu aldılar.”
XXIV-78

a ben bilmedim **ki** soracanız böyle şeyleri ”A ben bilmedim ki böyle
şeyleri soracaksınız” XXIV-22

ben bıraktım sonunda **ki** dā evel çıkam “Ben sonuna bıraktım ki daha
önce çıkayım.” XXIX-19

kime gidecen **ki** orda bilmeym “Orada kime gideceksin ki
bilmiyorum.” XXXIV-63

deylim **ki** temelden de var jmiştir arasta cāmii çarşıda “Diyelim ki
Arasta Camii temelden de çarşıda vardır.” XLII-37

1.3. Bağlı Cümle

Ölçünlü Türkçede “ve”, “ama”, “eğer”, “madem”, “çünkü” vb.
bağlama edatlarıyla birbirine bağlanan cümleler, bağlı cümleler olarak kabul
edilmektedir. Üsküp Türk Ağzlarında da söz konusu bağlama edatlarıyla
kurulan cümleler vardır.

bebeği güzel sarardılar **ve** büyük sofralar var jdi “Bebeği güzel
sararlardı ve büyük sofralar vardı.” XXVI-17

yazarken yazay, ağlay **ve** yazay “Yazarken yazıyor, ağlıyor ve
yazıyor.” LX-52

oni ben bilemeym **ama** deylar ki on yedi sene çalışmış “Onu ben
bilemiyorum ama on yedi sene çalışmış diyorlar.” LX-34

astane e siz biliysınız **ama** bu tarafta dā islā imiş, dā temizdir
“Hastaneyi siz biliyorsunuz ama daha ıslahmış, daha temizdir.” LIX-16

madem okumadım okul bare gidem bir zanat alıym. “Madem okul
okumadım bari gideyim bir meslek alayım.” VII-114

ben burda kılmışım **çünkü** okulumuz imiştir orda “Ben burada
kalmışım, çünkü okulumuz oradadır.” II-113

onlar beni çağırıldılar abilarıma giderdım, **çünkü** ben en küçüğim
“Onlar beni çağırıldılar, abilerime giderdim; çünkü ben en küçüğüm.” XIX-
14

Yukarıda bahsi geçen bağlama edatlarının yanında Arnavutçadan
alınan “se” bağlama edatı ve Sırçadan alınan “a” bağlama edatıyla kurulan
bağlı cümleler de bahsi geçen ağızlarda tespit edilmiştir.

1.3.1.“se” Cümle Başı Edatıyla Kurulan Cümleler

Arnavutçadan ödünçleme olarak alınan “se” cümle başı edatı “zira”,
“çünkü”, “yoksa”, “ki” anlamlarında kullanılmaktadır. Söz konusu cümle
başı edatı birleşik cümlelerde yaygın olarak kullanılmaktadır.

onlari ben alamam çok **se** yoktur vaktım “Ben onları çok alamam,
çünkü vaktim yoktur.” VII-31 “*Arn.* Unë nuk mund t’i mar ato sepse nuk
kam kohë”

kız istemē biraZ var jdi problem **se** benim sefte burda açık gelin “Kız
istemede biraz problem vardı çünkü buradaki ilk açık gelin benim.” VIII-3
“*Arn.* Në kerkimin e vajzes kishte pak problem sepse isha e vetmja nuse qe
isha e hapur.”

reçel kullanmam **se** biraz var jmiş şekerim “Reçel kullanmam çünkü
biraz şekerim vardır.” VIII-64 “*Arn.* Nuk përdori reçel, sepse e kam
sheqerin”

yo yok **se** ölümde ne araysın dedi “Yok yok ki ölümde ne arıyorsun
dedi.” L-176 “*Arn.* Jo qfar kerkon ne vdekjen time”

1.3.2.“a” Edatıyla Kurulan Cümleler

Sırçadan alınan “a” bağlama edatı; “ve” sıralama edatıyla “fakat”, “ama”
cümle başı edatlarının işleviyle kullanılmaktadır. Batı Rumeli Ağızlarından
biri olan Üsküp Türk Ağızlarında da bahsi geçen edat ile kurulan bağlı
cümleler tespit edilmiştir.

mori aliylar çocuklari a gideylar haydi “Mori çocukları alıyorlar ve haydi gidiyorlar.” IV-81 “*Srp.* kupu mori decu, a i hajde idu”

yok burda yok a üskübi bilmeym “Yok, burada yok; ama Üsküp’ü bilmiyorum.” IV-125 “*Srp.* yok yok evo a ja ne znam Skoplje”

ē bu tarafta bi ev vardı yedi yüz metra a buni sattık gittik türkiyā “E bu tarafta yedi yüz metre bir ev vardı fakat bunu sattık, Türkiye’ye gittik.” XII-36 “*Srp.* e ovde u ovu stranu je bila kuća za sedamsto metarak a i to su prodali i otišao smo u Tursku”

yapaydık bir anğı iş a dā azırlaydık iftari “Herhangi bir iş yapardık, iftari hazırlardık.” XVII-76 “*Srp.* bavili smo se kakvim poslom a spremali smo iftar”

oni bilmeym ben a babam süylerdi buni “Ben onu bilmiyorum ama bunu babam söylerdi.” XXIV-187 “*Srp.* Ja to ne znam, ja a sam otac mi tako govorio”

o görmüş a ben görmedim onu “O görmüş ama ben onu görmedim.” XXXI-126 “*Srp.* on je to video ali a ja nisam video”

2. Yüklemin Türüne ve Anlamına Göre Cümleler

Yüklemin türüne göre cümleler isim ya da fiil cümlesi olarak ikiye ayrılmaktadır. Yüklemin anlamına göre cümleler, olumlu veya olumsuz cümlelerdir.

2.1. Fiil Cümlesi

Fiil cümlesi, yüklemi çekimli bir fiil ya da birleşik fiil olan cümlelerdir. Üsküp Türk Ağzlarında tüm zamanlarda çekimlenmiş yüklemler bulunmaktadır. Kiplerden emir ve istek kipi bazı şahıslarda birbirinin yerine kullanılmaktadır. Gereklilik kipi ise olumlu ifadelerde fiillere istek kipli çekiminden önce “lâzım” kelimesi getirilir. Olumsuz ifadelerde fiilin istek kipli çekiminden önce “lâzım” kelimesi ve “değil” edatı getirilmektedir. Suzan Canhası’ye göre söz konusu kullanım Arnavutça ve Slav dillerinde gereklik kipin olmaması, Kosova ve Makedonya Türk Ağzlarında da kullanılmamasına neden olmuştur. Arnavutçada ve Sırpçada gereklik anlamı yardımcı bir öge ile (duhet-Ar.,treba-Sr.) yapılır. Kosova ve Makedonya Türkleri de bu dillerden etkilenecek gereklik kipinde “lâzım” sözcüğünü kullanmaktadır [11, s. 211].

2.1.1. Olumlu Fiil Cümlesi

vallā çok güzel **geçinmişim** askerlikte “Vallahi askerlikte çok güzel geçinmişim.” XXV-25

o zaman dört sene **okuyduk** “O zaman dört sene okuyorduk” XXVII-5

şimdi er sene kızıma **giderim** “Şimdi her sene kızıma giderim.” XLV-135

bu tarafını bostan **ekecem** “Bu tarafını bostan ekeceğim.” LX-110

elli beşinde **gittiler** onlar “Onlar elli beşte gittiler.” LXIX-18

lâzım yakasın ateş “Ateş yakmalısın” XVII-106

burdan sonra **gitsinler** türkiyē “Buradan sonra Türkiye’ye gitsinler” XXIX-64

akşamüsti **gelsanız**. “Akşamüstü gelseniz.” XXXIV-68

2.1.2. Olumsuz Fiil Cümlesi

{-mA-} ile Yapılanlar

ben **çıkmaym** çarşıya şimdi iç “Ben şimdi çarşıya hiç çıkmıyorum.” XXII-70

beş sene **gitmedim** babama şâmisiz “Ben beş sene babama başörtüsüz gitmedim.” XXIV-118

makedonlar **bırakmamışlar** “Makedonlar bırakmamışlar.” L-151

ama eğer yoksa **göstermezsin** “Ama eğer yoksa göstermezsin.”

XXVI-113

gitmeycen yılda bir sefer.”Yılda bir sefer gitmeyeceksin.” II-85

vallā **güstermesin** “Vallahi göstermesin.” XXXI-119

yemeyesin bu çocuğumi. “Bu çocuğumu yemeyesin.” XLIV-84

lâzım dokunmasın iç. “Hiç dokunmamalı.” XLV-247

“ne/ni.....ne/ni” ile Yapılanlar

Üsküp Türk Ağızlarında olumsuzluk “ne/ni.....ne/ni” bağlama edatıyla da karşılanmaktadır. Bir örnekte bu bağlama edatının yanında kullanılan fiiller olumsuzdur. Söz konusu kullanım bireysel söylem neticesinde gerçekleşmiştir.

ni köpüğünü çıkar **ni** bir şey karıştır. “Ne köpüğünü çıkar ne bir şey karıştır.” XXXV-64

şeyden **ne** çalışmaylar **ne** işlemeyle. “Ne çalışıyorlar ne işliyorlar.” XXXIV-41

epten **ni** olmuş **ni** olmamış “Hepten ne olmuş ne olmamış.” XXXV-74

ni ses duyulmaz jmiş **ni** gürsün demiş “Ne ses duyulmazmış ne gürsün demiş.” XXXV-92

2.2. İsim Cümlesi

İsim cümlesi yüklemi isim soylu olan bir sözcüğün cevherî fiil ile çekimlenmesiyle meydana gelmektedir. Üsküp Türk Ağızlarında isim cümlelerinde cevherî fiil genellikle ekleşmemiş hâliyle görülmektedir.

2.2.1. Olumlu İsim Cümlesi

Üsküp Türk Ağızlarında ek fiilin geniş zaman çekiminde “i-” fiili sıfır biçimbirim şeklinde görülürken; ek fiilin bilinen geçmiş zaman ve öğrenilen geçmiş zaman çekimlerinde ise “i-” fiili ekleşmemiş biçimiyle görülmektedir [9]. Ek fiilin geniş zaman teklik üçüncü şahıs çekimi ölçünlü Türkçede olduğu gibi sıfır biçimbirim şeklinde görülmektedir.

vallā ayatımda ben çok **mutluyum** geçmişimi “Vallahi ben hayatımdan, geçmişimden çok mutluyum.” XXVII-170

sen **mağsumsun**. “Sen küçüksün.” XLVI-268

te şimdi **yoğtur** vellā otus tane cāmi. “Te şimdi otuz tane cāmi yoktur.” II-176

şimdi ama ne kâ **güzel**. “Ama şimdi ne kadar güzel” IV-149

ben da küçük **jdım**. “Ben de küçüktüm.” XXXV-269

pa genç **jdıq** o zaman. “Pa o zaman gençtik.” LI-25

on beş ay orda **imişim**. “On beş oradaymışım.” VI-116

yedi familya **imişik** burda depremden evvel. “Depremden önce burada yedi aileymişiz.” XLIII-55

o kâ zengin **jmişlar** o zaman mullalar. “Mollalar o zaman o kadar zenginmişler.” XLVI-62

diğer kızım **burda** “Diğer kızım burada.” XXXIV-54

2.2.2. Olumsuz İsim Cümlesi

“değil ” Edatı ile Yapılanlar

Üsküp Türk Ağızlarında isim cümlelerinin olumsuz çekimi “değil” edatının ek fiille çekimlenmesiyle meydana gelmektedir. Üsküp Türk Ağızlarında isim cümlelerinin olumsuz çekimi genellikle “değil” edatının ses değişimine uğramış hâli “dîl” biçimiyle yapılmaktadır.

lâzım **değildir** be abicım II-276

üle şikembe-i kübradan çıkarmak Áaflen doğru **değildir** “Öyle lafla işkembeyi kübradan çıkarmak doğru değildir.” LXV-15

ā yök ben **dîl jmişim** üle. “Aa yok, ben öyle değilmişim.” VII-121

24 hem de partide biz **dîl jmişik**. “Hem de biz partide değilmişiz.” VI-

o zaman **dîl jdi** üle. “O zaman öyle değildi.” III-60

ben **dîl jdım** orda sabāle geldim. “Ben orada değildim, sabahleyin geldim.” XXXI-127

dîl jmişlar büle asta. “Böyle hasta değilmişler.” VII-125

“ne/ni.....ne/ni” ile Yapılanlar

Üsküp Türk Ağızlarında isim cümlelerinin olumsuz çekimi “ne/ni.....ne/ni” bağlama edatıyla da yapılmaktadır.

biS istemeSsıq **ne** pare **ne** bi şey. “Biz ne para ne bir şey istemeyiz.” XXXV-126

ni kiliseye **ni** cāmilara içbi yere “Ne kiliselere ne camilere hiçbir yere” XXIX-46

ni ortodox **ni** müsliman dinlerne inanmıyosun iç “Ne Ortodoks ne Müslüman dinlerine hiç inanmıyorsun.” XXIX-46

ni müfti **ni** bizim başbakan deylım arnavut nedir kimse işlemey “Ne müftü ne bizim başbakan diyelim Arnavut kimse çalışmıyor.” XXXVII-53

3. Soru Cümlesi

Üsküp Türk Ağızlarında soru cümleleri, şekil ve zaman eklerinin üzerine {+mi} soru eki ve onun üzerine de şahıs eklerinin getirilmesiyle yapılmaktadır.

orda geçtim **miydım** ben birkaç gün “Ben oradan birkaç gün geçmiş miydim?” XI-27

ben **ē** on iki yaşında geldim türkiyeden anliy **misin** “Ben Türkiye’den on iki yaşında geldim, anlıyor musun?” XIV-34

biliy **misin** nerde şilte yağı “Şilte yağı nerede biliyor musun?” XV-31

siz kullandırıy **misiniz** grayi “Siz fasulyeyi kullanıyor musunuz?” XVII-34

nalın biliy **misiniz** ne demek “Nalın ne demek biliyor musunuz?” XVIII-77

emen **mi** alaysın ses **mi** alay “Hemen mi alıyorsun ses mi alıyor?” XX-1

millet için **mi** din için **mi** çalışmışık? “Millet için mi din için mi çalışmışız?” XX-76

şeker atam **mi** içine çayınızı yoksa kendiniz atacaksınız “Çayınıza şeker atayım mı yoksa kendiniz mi atacaksınız?” XXVI-175

Üsküp Türk Ağzlarında soru cümleleri, soru eklerinin yanında soru sıfatları, soru zamirleri, soru zarfları gibi soru kelimeleriyle de oluşturulmaktadır.

kaç küpri oldi? “Kaç köprü oldu?” II-92

hangi kapıya girecek “Hangi kapıya girecek?” XXVI-69

yok dey **niçin** demiy gelin alıcı. “Yok diyor, niçin gelin alıcı demiyor?” XLV-56

ben ramazanda ütede **ne kâ** kalmışım? “ Ben Ramazan’da ötede ne kadar kalmışım?” II-197

kim yapmış? “Kim yapmış?” LXIX-46

şin **kim** yollay seni? “Şimdi seni kim yolluyor?” LXIX-43

bu, **ne** diylar? “Bu, ne diyorlar?” XXXVI-22

Üsküp Türk Ağzlarında cümle vurgusu, soru ekinin kullanılması yerine sözcüğün son hecesinde vurgu meydana gelmektedir. Böylece bazı cümlelerde soru anlamı cümle vurgusuyla sağlanmaktadır. Bahsi geçen kullanımın Slav dillerinin etkisiyle meydana geldiğini düşünmekteyiz.

yağın’da? (<yakında mı?) XXIX-54 anladın? (<anladın mı?) LXXI-152

bilir'sın? (<bilir misin?) XXIX-55 çay? (<çay mı?) LXIX-43
askerliği? (<askerliği mi?) XXXVI-24 benim? (<benim mi?) LI-35

4. Yüklemin Yerine Göre Cümleler

Ölçünlü dilde olduğu gibi Üsküp Türk Ağzlarında da yüklem yerine göre iki farklı cümle türü bulunmaktadır. Yüklem cümlenin sonuna geliyorsa “kurallı cümle” oluşmaktadır. Yüklem cümlenin başına ya da ortasına geliyorsa “devrik cümle” meydana gelmektedir. Batı Rumeli Ağzlarının karakteristik özelliği devrik cümle yapılarıdır. Batı Rumeli Ağzlarından olan Üsküp Türk Ağzlarında da devrik cümle yapısı karakteristiktir. Kurallı cümle, devrik cümle kadar yaygın değildir.

4.1.Kurallı Cümle

Kurallı cümle; kurallı fiil cümlesi ve kurallı isim cümlesi olarak ikiye ayrılmaktadır. Batı Rumeli Ağzlarından biri olan Üsküp Türk Ağzlarında kurallı cümle, nadir olarak görülmektedir.

4.1.1.Kurallı Fiil Cümlesi

biz üsküp türçe sıralı pite, arnavutçe pinya **deylar**. “Biz Üsküp Türkçesiyle sıralı pide diyoruz, Arnavutça pinya diyorlar.” XLV-170
te o te o işler **yapmışım** “Te te o işleri yapmışım.” XLIX-24
ben gidersem bütün günü **giderdim**. L-22
burda ne **yapacan** “Burada ne yapacaksın?” LI-13
peşin tiranıda **işledim**, bit pazarda **işledim**. “Önce Tiran’da çalıştım, Bit Pazarı’nda çalıştım.” LII-4
eyiliği da **geçirin** fenalığı da **geçirin** “İyiliği de geçirin kötülüğü de geçirin.” LIII-6

4.1.2.Kurallı İsim Cümlesi

ama episi için iş **var jmiş** “Ama hepsi için iş varmış.” LIV-24
ama bu gençler çok **zayıf** LV-16
te şimdi hacılar yolu **var** “Te şimdi hacılar yolu var.” LX-138
şimdi yalnız ben **burdayım** “Şimdi yalnız ben buradayım.” LXIII-12
vallâ kötü bi şey **yok**. LXIII-29
bizim cāmide bizim görevlimiz **var** “Camimizde bizim görevlimiz var.” LXV-4

4.2. Devrik Cümle

Üsküp Türk Ağızlarında Slav dillerinin ve Arnavutçanın etkisiyle cümle öğelerinin dizilişi, ölçünlü Türkçedeki cümle öğelerinin dizilişinden ayrılmaktadır. Ölçünlü Türkçede cümlenin öğelerinden biri olan yüklem cümlenin sonunda bulunurken; Üsküp Türk Ağızlarında cümlenin başında ya da ortasında bulunmaktadır. Türk Üsküp Türk Ağızlarında yüklem, Hint-Avrupa dillerinin etkisiyle kurallı bir cümlede bulunması gerektiği yerden ayrılarak başa doğru kayma eğilimi göstermektedir. Diğer yandan bu kaymanın da bir kural olmadığı ve sürekli bir yer değişikliğinin olduğu görülmektedir. Bu da bahsi geçen ağzın yüklem ögesinin ölçünlü Türkçe ve Hint-Avrupa dillerinin arasında kaldığını ve kendisine yer bulamadığını göstermektedir [11, s. 210]. Üsküp Türk Ağızlarında da devrik cümle yaygın olarak kullanılmaktadır.

4.2.1.Devrik Fiil Cümlesi

Üsküp Türk Ağızlarında yaygın olarak görülen devrik fiil cümlesi örnekleri aşağıda verilmiştir.

değiştirmişler makedonlar konyare ama dildir konyare bu orta güleler “Makedonlar Konyare olarak değiştirmiş ama konyare değildir, Orta Güreler’dir” XIII-10 “*Mak.* Makedoncite go smenija konjare no ne e konjare sredni Güreler.”, “*Arn.* Maqedonasit e kan ndryshuan, si Konjare, është Konjare e mesme”

onlar ailece **yaşay** onlar ütede “Onlar ailece ötede yaşıyor.” XVII-27 “*Mak.* Tie familijarno tamu ziveat.”, “*Arn.* Ato si familje jetojn me perpara”

önceden **gidermiş** annesi, ablası dā yakınları “Önceden annesi, ablası, daha yakınları gidermiş.” XXVII-153 “*Mak.* Porano majkamu, postarata sestra, pobliskite odele”, “*Arn.* Me perpara kane shquar nene, motra dhe te afermit.”

ë sonra **başlamışlar** türkiye gitsınlar “E sonra Türkiye’ye gitmeye başlamışlar.” XXIX-59 “*Mak.* E potoa počnale, da ovat vo Turcija”, “*Arn.* Pataj kane filluar qe te shkojne ne Turqi.”

gelmişti bir sefer bir kadın izmirden “Bir sefer bir kadın İzmir’den gelmişti.” XXXIII-14 “*Mak.* Ednaš edna žena od İzmir beše dojdena.”, “*Arn.* Njëher vinte nje grua İzmir”

onun için amerika **bozdi** yugoslavyayı “Amerika onun için Yugoslavya’yı bozdu.” XL-67 “*Mak.* Zatoa Amerika ja rasturi Jugoslavija”, “*Arn.* për këtë amerika arsyë e ka prishur Jugosllavin”

Emir-İstek Kipli Fiillerin Kullanıldığı Devrik Cümleler:

Üsküp Türk Ağızlarında, Arnavutça ve Slav dillerinin etkisiyle fiilimsilerin kullanımından kaçınılmıştır. Fiilimsiler ve bunlarla oluşturulan fiil grupları yerine cümlenin sonuna itilen emir ve istek çekimli fiil unsurlarıyla oluşturulan devrik yapı cümleler kurulmuştur [3, s. 462–494].

başladım **işleyem** düğünlerde “Düğünlerde çalışmaya başladım.” XXV-5 “*Mak.* Počnav da rabotam po svadbi”, “*Arn.* Fillova të punoj nëpër dasma.”

onlar mecbur imişler **gelsınlar** burda ki okul için her şey için “Onlar okul için, her şey için buraya gelmeye mecburmuşlar.” LV-26 “*Mak.* Tie za uciliste, za se morale da pocnat da dogjaat vamu”, “*Arn.* Ata për shkollën, për gjithçka kanë të detyruar të vine këtu.”

başladım **koşam** “Koşmaya başladım.” XV-72 “*Mak.* Počnav da trčam”, “*Arn.* Fillova të vrapoj.”

sibirden gelmiş bir ayıya başladık **benzeyelim** artık “Sibirya’dan gelmiş bir ayıya benzemeye başladık.” LX-4 “*Mak.* Pochnavme da licime na mecka od Sibir.”, “*Arn.* Filluam që ti ngjajme një ariu që vin nga Sibirja.”

istey **gitsınlar** almanyaya ama lâzım mecbur **işlesınlar** “Almanya’ya gitmek istiyorlar ama mecbur çalışmaları gerek.” XLVIII-25 “*Mak.* Sakaat da odat vo Germanija, no moraat da rabotat”, “*Arn.* Dëshirojn të shkojn në Gjermani por duhet që të punojn.”

4.2.2.Devrik İsim Cümlesi

o zaman **idi dā güzel** “O zaman daha güzeldi” XXXVII-26 “*Mak.* Togaš bese poubavo.”, “*Arn.* Atëherë ishte më mire.”

bir butigim **var jdi** benim “Benim bir butiğim vardı.” XLV-134 “*Mak.* İmav eden butik”, “*Arn.* Unë kisha një butik.”

yök jdi sıkıntı ma allede gene “Mahallede yine sıkıntı yoktu.” XLVI, 262 “*Mak.* Povtorno nemase problem vo maaloto.”, “*Arn.* Sërish nuk pati telashe në lagje.”

yoğ jdi konuşasının arnavutça “Arnavutça konuşmak yoktu.” L-151 “*Mak.* Nemase zboruvanje na Albanski”, “*Arn.* Ska pas me folur shqip.”

ep şimdi **dil** vakti onun “Hep şimdi onun vakti değil.” LI-20 “*Mak.* Sega ne e negovo vreme”, “*Arn.* Tani nuk është koha e tij.”

üleydi zaman zamanında “Zamanında öyleydi” LIV-7 “*Mak.* Na vremeto taka bese.”, “*Arn.* ishte në atë kohë.”

o vakit çok **kuvvetliydi** yugoslavya “O zaman Yugoslavya çok kuvvetliydi.” LIV-20 “*Mak.* Jugoslavija vo toa vreme beše mnogu silna”, “*Arn.* Jugoslavia në atë kohë ishte shumë e fortë.”

5. Arnavutça ve Slav Dillerinin Etkisiyle Oluşturulan Diğer Cümle Türleri:

Üsküp Türk Ağızlarında sıfat-fiil ve zarf-fiiller nadir olarak kullanılmaktadır. Bunun yerine bazı soru sözcükleri sıfat-fiil veya zarf-fiil işleviyle kullanılmaktadır. Bu soru sözcükleri “ne”, “nasıl”, “nice/nece”, “ne kâ”, “ne vakit”, “açan”, “ne zaman”, “niçin” olarak tespit edilmiştir. Söz konusu soru sözcükleri aynı zamanda iki cümleyi birbirine bağlayan edat görevi görmektedir. Slav dillerinde olduğu gibi yan cümleler için edatlarla birbirine bağlanan cümleler kurulmaktadır. Bu durum sebep ve şart cümlelerinde de görülmektedir.

“ne” Zamiri ile Kurulan Cümleler

Üsküp Türk Ağızlarında Arnavutça ve Slav dillerinin etkisi sebebiyle “ne” soru zamiri ilgi zamiri gibi kullanılmaktadır. Bunun neticesinde Türkçenin söz dizimine aykırı cümleler meydana gelmektedir. Söz konusu cümlelerde “ne” soru zamiri, çekimli bir fiilden önce gelerek Türkçede fiil gruplarının sağladığı işlevle kullanılmaktadır [3, s. 477]. “ne” soru zamirinin, Makedoncadaki “što” kelimesinin göreviyle kullanıldığı görülmektedir [12, s.461]. Söz konusu kullanım, Üsküp Türk Ağızlarında karakteristiktir.

arnavut **ne** gelmişlir içinde em eski üsküpler göç etmişlar “Arnavutlar Üsküp’e geldiğinde eski Üsküplüler göç etmişler.” XLII-53 “*Mak.* Od kako dojdoa Albancite vo Skopje, starite skopjani pocnaa da migriraat.”, “*Arn.* Shqiptarët kur kanë shquar ne Shkup kane migruar ne Shkupin e vjetër.”

koçasi **ne** qaldi, gidiydi “Kocası kaldığında gidiyordu.” XLV-313 “*Mak.* Koga ke ostanese maz i taa ke si zamineše”, “*Arn.* Kur po qendronte burri i saj ajo shkonte.”

evet **ne** istiylar yapıylar kendilerine “Evet, ne isterlerse kendilerine yaparlar.” XLVI-10 “*Mak.* Da sto ke si posakaat za sebe ke si napravat.”, “*Arn.* Po cfare duan i bejne vetes.”

ama bu şimdicek **ne** yapaylar bunlar gevrek mi? “Ama şimdi bunların yaptığı gevrek mi?” XLVI-77 “*Mak.* No ova sto go pravat sega gevreci li se”, “*Arn.* Por kjo çfarë po bëjnë a eshte gjevrek?”

paça **ne** yapays o nası puding gibi geliy “Paçayı yaptığımızda o, puding gibi geliyor.” XLVII-25 “*Mak.* Koga ja pravime pacata taa kako puding doagja.”, “*Arn.* Kur e bejme paçën, vjen si puding.”

“nasıl” Soru Zarfıyla Kurulan Cümleler

Üsküp Türk Ağzlarında “nasıl” soru zarfının, cümle içerisinde zarf-fiil işleviyle kullanıldığı örnekler tespit edilmiştir.

nasıl yapmış tito bunlar da onun yolunu “Tito’nun yaptığı gibi bunlar da onun yolunda.” XLIX-109 “*Mak.* Kako shto napravil Tito i ovie po negov pat.”, “*Arn.* Si i beri Tito edhe keto sipas menyres se tij.”

nasıl tanıştık o jdi komşim bir akrabamdı benim “Tanıştığımızda o benim komşum, bir akrabamdı.” LIV-73 “*Mak.* Koga se zapoznavme ona mi bese komsija, rodnina.”, “*Arn.* Si u njohëm ai ishte fqinji im ishte një i afërm i imi.”

şimdi bu köylilar arnavutlar **nasıl** geldi buraya onlar demografyayı da değiştirdiler er şeyi “Şimdi bu köylüler, Arnavutlar buraya geldiğinde nüfusu da her şeyi de değiştirdiler.” LXIII-16 “*Mak.* Seg a ovie selanive, Albancite od kako dojdoo tuka i populacijata i se smenija.”, “*Arn.* Tani si erdhën këta fshatarë shqiptarë këtu, ndryshuan edhe demografinë.”

gürdi **nasıl** kızi em razi idiler iki taraf “Kızı gördüğünde her iki taraf da razıydı.” III-51 “*Mak.* Od kako ja vidoa devojkata i dvete strani bea soglasni.”, “*Arn.* Si ishte vajza, të dyja palët ishin të kënaqura.”

“nice/ nece” Soru Zarfı ile Kurulan Cümleler

Üsküp Türk Ağzlarında “nice/nece” soru zarfının, cümle içerisinde zarf-fiil işleviyle kullanıldığı örnekler tespit edilmiştir.

ben **nice** gitmişim o eve kaçanami ben gürmemişim bi yemek yapsın ni süpürsün ni temizlesın “Ben o eve gittiğimde kaçanamın yemek yaptığını, evi süpürüp temizlediğini görmemişim.” XVIII-99 “*Mak.* Od kako sum jas vo taa kukja nesum ja videla svekrvami ni da pravi jadenje ni da mete ni da cisti.”, “*Arn.* Unë shkova në atë shtëpiNuk e kam parë vjehrrën, le të bëjë një vakt, as të fshijë, as të pastrojë.”

evlensın **nece** evlensın, taşlar koyaylar, orda yapıştırıylar “Evlendiğinde taşlar koyuyorlar, oraya yapıştırıyorlar.” XXXVIII-66 “*Mak.* Koga ke se omazis stavaat kamenja, tamu gi lepat.”, “*Arn.* Sa kohë duhet të martohen, i vënë gurë, i ngjisin aty.”

“ne kâ” Soru Zarfıyla Kurulan Cümleler

ne kâ nası sürmüşüm çıkarttım, verdim “Sürdüğümde çıkarttım, verdim.” II-246 “*Mak.* Go soblekov koga vozev, go dadov.”, “*Arn.* Kur kam vozitur e nxora, i dhashë.”

isa abi be ben koyverırım ama **ne kâ** girecen edirne de yakalayacaklar çevirtirecekler geri, geri em ceza da lâzım “İsa Abi be ben bırakırım ama Edirne’ye girdiğinde yakalayıp geri çevirecekler, geri hem ceza da lazım” II-275 “*Mak.* İsa be brat, jas ke te ostavam no koga ke vlezes vo Edirne ke te fatat i ke te vratat nazad, i kazna treba.”, “*Arn.* İsa vella te jap nje vend po sa do te hyjne do i kapin do e kthejne mbrapa duhet edhe denimi.”

ne kâ başlay yesın gidey kıalsın “Yemeğe başladığında kalmak için gidiyor.” XLVI-231 “*Mak.* Koga počnuva so jadenje odi za da ostane.”, “*Arn.* Sa fillon, le të shkojë.”

“ne vakıt”, “ne zaman”, “açan” Soru Zarflarıyla Kurulan Cümleler

“ne zaman” soru zarfının Makedonca “koga” ve Arnavutça “kur” sözcüklerinden işlev aktarması yolu ile kullanılması, zarf-fiil yapılarını azaltmıştır [12, s. 115]. Üsküp Türk Ağzlarında “ne vakıt”, “ne zaman”, “açan” soru zarfları, zarf-fiil işleviyle sık sık görülmektedir.

ne vakıt isteysın biz konuşays, kapa şindi “İstedğinde biz konuşuruz, şimdi kapa.” XLVIII-65 “*Mak.* možeme da zboruvame koga sakaš, sega zatvori.”, “*Arn.* Flasim kur te doni, hesht tani.”

ne vaqıt geliřdim diyim kimse bilmezdi “Geldiđimi diyorum kimse bilmezdi.” XXV-27 “*Mak.* Rekov deka doagjam nikoj neznaese.”, “*Arn.* Unë thashë se kur do të vija, askush nuk e dinte”

ne zaman geliy izmete gidiy yardım ediy “Geldiğinde hizmete gidiyor, yardım ediyor.” XXXIII-4 “*Mak.* Koga doaga odi na servis pomaga”, “*Arn.* Kur vjen ai shkon ne sherbim po ndihmon.”

ne zaman duniy dedem, kıs kardeşleri satmışlar evini “Dedem döndüğünde, kız kardeşleri evini satmışlar.” “*Mak.* Koga se vrati dedomi, sestrite mu ja prodale kukjata.”, “*Arn.* Kur u kthye gjyshi motrat e tij e kishin shitur shtëpinë.”

asker **açan** idık biz kimse konuşamaz askere “Biz asker olduğumuzda, bize kimse konuşamazdı.” XXXVI-28 “*Mak.* Koga bevme vojnicı nikoj ne možese da ni zboruva.”, “*Arn.* Ne rekrutonim ushtarë, askush nuk mund të flasë me ushtarët.”

açan kesıysın baklavanın kenarlarını, paça yapardık “Baklavanın kenarlarını kestiğinde, paça yapardık.” XLIII-43 “*Mak.* Koga ke gi iseçevme rabovite na baklavata, bi napravile paça.”, “*Arn.* Kur i priste skajet e bakllavasë, ne do të bënım paqe.”

“niçin” Soru Zarfiyla Kurulan Cümleler

Üsküp Türk Ağızlarında “niçin” soru zarfı Arnavutça ve Slav dillerinin etkisi sebebiyle “çünkü”, “ için” anlamlarında da kullanılmaktadır. Söz konusu ağızlarda “niçin” soru zarfı Makedonca “zoš to/zaš to”; Arnavutça “pse” kelimelerinin göreviyle kullanılmaktadır [12, s. 461].

ee te şindi bunlar **niçin** konuşiyim ben türkçe bunnara geliy bet “Ee ben şimdi bunlara Türkçe konuştuđum için kötü geliyor.” II-280 “*Mak.* Zatoa što sega im zboruvam turski, im doagja loso.”, “*Arn.* Epo, pse foli turqisht tani, po ju vje keq.”

evet türkiye için geldi burda **niçin** kalķandelede vermeydilar vesıķa “Evet, buraya Türkiye için geldi; çünkü Kalkandelen’de vesika vermiyorlardı.” XI-6 “*Mak.* Da, tuka dojde za Turcija zatoa sto vo Tetovo ne im davaa dokument”, “*Arn.* Po ketu ka ardhur ketu per Turqi pse nuk dhene certifikate ne Tetove.”

şimdi pişmanım **niçin** gitmişim ama geç artık oldi “Şimdi gittiğim için pişmanım ama artık geç oldu.” XXI-69 “*Mak.* Sega se kaam zošto

otidov, no sega e predocna”, “*Arn.* Tani me vjen keq pse shkova por tani eshte vone.”

geldim biraz dā evveli **niçin** keskinci nişancıydım “Biraz daha evvel geldim, çünkü keskin nişancıydım.” XL-46 “*Mak.* Dojdov malku porano, zošto bev snajperist?”, “*Arn.* Erdha pak më herët, sepse u fejua me snajper.”

“hem” Karşılaştırma Edatının Zarf-Fiil Göreviyle Kullanıldığı Cümleler

Makedonya ve Kosova Türk ağızlarında, filimsilerin kullanılması yerine farklı yapıların kullanılmasının bir sonucu olarak, Türkçede “hem... hem...” karşılaştırma edatı olarak kullanılan “hem” edatının, tek başına bir anlam kazandığı, edat işlevini kaybetmeden genellikle çekimli fiillerden sonra gelerek Arapça “ve” sıralama edatının, Türkçe “-Ip/-Up” yapılı zarf-fiilin işleviyle kullanıldığı görülmektedir [3, s. 484]. Üsküp Türk Ağızlarında da “hem” edatının zarf-fiil işleviyle kullanıldığı cümleler tespit edilmiştir.

şey yaparsın **hem** pişirirsin ama yavaş yavaş lāzım pişirmek yani “Yapıp pişirirsin ama yavaş yavaş pişirmek lazım.” XXI-33 “*Mak.* Možete da gotvite i da gotvite, no treba da gotvite poleka. ”, “*Arn.* Mund të gatuani dhe gatuani, por duhet të gatuani ngadalë.

hamuri tutarsın **hem** beklersın biraz “Hamuru tutup biraz beklersin” XXI-124 “*Mak.* Go fakjate testoto i cekate malku.”, “*Arn.* Mbani brumin dhe prisni pak.”

on sekiz yaşında çirak gibi çalışmışım **hem** devam etmişim sonuna kadar “On sekiz yaşında çirak gibi çalışıp sonuna kadar devam etmişim.” XXXI-4 “*Mak.* Rabotev kako çirak na osumnaeset godini i prodolživ do kraj.”, “*Arn.* Në moshën tetëmbëdhjetë vjeçare punova si çirak dhe vazhdova deri në fund.”

Sonuç

Batı Rumeli Ağızlarından biri olan Üsküp Türk Ağızları, Balkan coğrafyasında bulunduğu için Arnavutça ve Slav dillerinden yoğun bir şekilde etkilenmiştir. Bu etkiyi ses ve şekil bilgisinde görmenin yanı sıra özellikle de söz diziminde görmekteyiz. Üsküp Türk Ağızlarında bahsi geçen Hint-Avrupa dillerinin etkisiyle ölçünlü Türkçenin söz dizimine aykırı durumlar meydana gelmiştir. Söz konusu etki özellikle devrik cümlelerin yaygın olarak kullanılmasıyla karşımıza çıkmaktadır. Ölçünlü

Türkçede yüklem cümlelerin sonunda bulunurken; Üsküp Türk Ağızlarında ölçünlü Türkçeye aykırı olarak yüklem cümlelerin başına ya da ortasına gelmektedir. Fiilimsiler ve bunlarla oluşturulan fiil grupları yerine cümlelerin sonuna itilen emir ve istek çekimli fiil unsurlarıyla oluşturulan devrik yapı cümleler sıklıkla kullanılmaktadır. Bunun yanında fiilimsilerin kullanımı azalmış, bunun yerine “ne”, “nasıl”, “nice”, “ne kâ”, “ne vakıt”, “açan”, “ne zaman”, “niçin” vb. soru sözcükleri fiilimsi işleviyle kullanılmıştır. “Hem” karşılaştırma edatının zarf-fiil göreviyle kullanıldığı cümleler kurulmaktadır. Ayrıca Arnavutça “se” ve Sırpça “a” edatlarla bağlı cümleler kurulmuştur. Çok dilli ortamda konuşulan Üsküp Türk Ağızları, çevresindeki Arnavutça ve Slav dillerini etkilerken, söz konusu dillerden kendisi de büyük oranda etkilenmiştir.

Kaynakça

1. Hamzaoğlu, Y. Balkan Türklüğü Araştırmalar, İncelemeler (Makedonya, Sırbistan, Hırvatistan). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
2. Abbas, Z. B. “Makedonya’da Türklerin Eğitimi” Balkan Ülkelerinde Türkçe Eğitim ve Yayın Hayatı Bilgi Şöleni, TDK. Ankara. 1998. s.283–300.
3. Detaylı bilgi için bk. Günşen, A. Rumeli Ağızlarının Söz Dizimi Üzerine I- (Makedonya ve Kosova Türk Ağızları Örneği). *Turkish Studies*, 2010. 462–494.
4. Detaylı bilgi için bk.: Çavuşoğlu, H. Yugoslavya-Makedonya’dan Türkiye’ye 1952-67 “Kitleesel” Göçü ve Bursa’daki Göçmen Kesimi. *Mülkiye Dergisi*, 2014. 30 (251), 151–184; İlbeği, H. Dağılan Yugoslavya-Kosova Ekseninde Türk Olma Bilinci *Avrupa’dan Asya’ya Sorunlu Türk Bölgeleri* içinde, (s. 191). İstanbul. 2005.
5. Detaylı bilgi için bk. Yıldız Yalçındağ, E. Üsküp’te Türkçe Eğitimi ve Türkçenin Genç Nesil Tarafından Öğrenilmesi Üzerine. *Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları*, 2021. s. 39–52.
6. Balcı, M. Kosova ve Makedonya Türk Ağızlarında Devrik Cümle Meselesi. *Avrasya Etüdüleri* (s. 43–60). içinde T.C. Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı. 2010.
7. Günşen, A. Dil Etkileşimi Açısından Makedonya ve Kosova Türk Ağızları. *Turkish Studies*, Volume 4/8. 2009.
8. Karaağaç, G. *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. 2013.
9. Detaylı bilgi için bk.: Yıldız Yalçındağ, E. *Üsküp Merkez ve Çevresi Türk Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük), Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Çanakkale, ÇOMÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü. 2022.
10. Karaağaç, G. *Türkçenin Dil Bilgisi*. Ankara: Akçağ Yayınları. 2013.
11. Canhasi, S. Kosova Türk Ağızlarına Arnavut Dilinin Etkisi. *Priştine Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü*, 205–212. 2012.
12. Friedman, V. Makedonya ve Civar Bölgelerde Balkan Türkçesi. *Türkler* içinde, *Cilt: 20* (s. 455–463). Yeni Türkiye Yayınları, Ankara. 2002.

Аңдатпа

Солтүстік Македонияның астанасы Скопьеде түрлі этникалық топтар - түріктер, славян тілдес (ересек) түркі қауымдары, македондықтар, албандар, сығандар, влахтар, т.б. өмір сүреді. Бұлардың бір-бірімен қатынас тілі - түрік тілі, ал Үскүп түрік диалектілеріне фонетика мен морфология, синтаксис тұрғысынан алғанда македон, серб және албан тілдері қатты әсер етті. Балқан соғыстарынан кейін бұл әсер одан да арта түсті. Түрлі қиыншылықтар нәтижесінде, сондай-ақ орын алған көші-қон салдарынан аймақта тұратын түріктер азайды. Түрік тілінде сөйлейтін халық саны аз болғандықтан, олардың түрікше білім алу және оқу құқықтары олардан алынды. Азшылықты құрайтын түрік халқы 8-сыныптан кейін македон, албан, және серб тілдерінде білім беретін мектептерде оқуын аяқтады. Осылайша, олар түрік тілінен басқа, кем дегенде македон, серб және албан тілдерінің біреуін немесе екеуін де үйренді. Соның нәтижесінде қостілділік және көптілділік пайда болды. Бұл жағдайда Үскүп түрік диалектілері балқан тілдеріне жақындаса, оларды өлшемді түрік тілімен Анадолы диалектілерінен алыстатады. Мақалада Үскүп түрік диалектілері синтаксис тұрғысынан қарастырылып, мысалдар арқылы егжей-тегжейлі талдаулар жасалды. Сондай-ақ, Үскүп түрік диалектілерінің өлшемді түрікшеден айырмашылығы, македон, албан және серб тілдерінен әсер еткен синтаксис элементтері туралы айтылды.

Кілт сөздер: Үскүп түрік диалектілері, синтаксис, македон тілі, албан тілі, серб тілі.
(Элифнур ЙЫЛДЫЗ ЯЛШЫНДАҒ. ҮСКҮП ТҮРІК ДИАЛЕКТІЛЕРІНДЕГІ СИНТАКСИС)

Аннотация

Скопье, столица Северной Македонии, расположена в регионе, где проживают разные этнические группы. В Скопье проживают македонцы, албанцы, цыгане, влахи, турки и турецкие общины, взрослые которых говорят на славянских языках. Языки, на которых говорят эти этнические группы, находились под влиянием турецкого языка, а турецкие диалекты Скопье находились под сильным влиянием македонского, сербского и албанского языков с точки зрения фонетики, морфологии, а также синтаксиса. Особенно после Балканских войн данное влияние еще больше усилилось. Из-за переселений, происходивших в результате различных трудностей, проживающие в регионе тюркские народы оказались в меньшинстве. Из-за меньшинства тюркоязычного населения у них отобрали право на турецкое образование и обучение. Турки, составляющие меньшинство, завершили свое образование после 8-го класса в школах, в которых обучение ведется на македонском, албанском и сербском языках. Таким образом, они выучили по крайней мере один или даже два языка наряду с турецким. В результате возникло двуязычие или многоязычие. В этом случае, приближаясь к балканским языкам, турецкие диалекты Скопье отдаляются от анатолийских диалектов и от стандартного турецкого языка. Турецкие диалекты Скопье были исследованы с точки зрения синтаксиса, а также был проведен подробный анализ с помощью примеров. Кроме того, упоминаются некоторые элементы синтаксиса турецких диалектов Скопье, на которые повлияли македонский, албанский и сербский языки, и которые отличают эти диалекты от стандартного турецкого языка.

Ключевые слова: турецкие диалекты Скопье, синтаксис, македонский язык, албанский язык, сербский язык.
(Элифнур ЙЫЛДЫЗ ЯЛЧЫНДАҒ. СИНТАКСИС ТУРЕЦКИХ ДИАЛЕКТОВ СКОПЬЕ)